

Dr. Salih EROL : Bursalı Din Adamı Gazzizade Abdülatif Efendi'nin Osmanlı Askeri Reformlarına Bakışı

Dr. Salih EROL

Giriş

Bu tebliğin asıl amacı, Osmanlı Devleti'nde ilk büyük modernleşme hareketlerinin başladığı III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1808-1839) dönemlerinde Bursa'da yaşamış bir din adamı olan Gazzizâde Abdülatif Efendi'nin (1776-1832) askeri reformlar hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktır.

Şu ana dek akademik araştırmalarda üzerinde hemen hiç durulmamış ve çoğu adı geçen din adamı tarafından yazılmış olan birinci elden kaynaklar kullanılarak hazırlanan bu bildirinin söz konusu dönemin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sunacağını düşünmekteyiz.

Bursa'da XVII. Asır sonlarında kurulmuş olan bir dergahın başında bulunan Abdülatif Efendi, çoğu dini/tasavvufi konularda olmak üzere yazmış olduğu onlarca eser ve yapmış olduğu tercümelemlerle ün kazanmıştır. Onu tarihçi açısından önemli kılan özellik ise, siyasi, askeri ve sosyal konulardaki düşüncelerini yansıtan eserleri ve yazılarıdır. Bu eserler sayesinde XIX. Yüzyıl başlarında, taşrada bulunan bir din adamının dünya görüşünü bir ölçüde ortaya çıkarma imkanı doğmaktadır.

Abdülatif Efendi, askeri alanda eski ile yeni düzen taraftarlarının keskin bir biçimde karşı karşıya geldikleri II. Mahmud Döneminde, yeniliklerin öncüsü olan padişahı açıkça savunmuş ve padişahın reformlarına karşı çıkan yeniçeriler ile din adamlarını eleştirmekten çekinmemiştir. O ayrıca merkezi otoriteye boyun eğmeyen taşradaki ayan ve eşrafa karşı, merkezin- yani padişahın- otoritesini tesis etmeye çalışan vali ve mutasarrıfları desteklemiştir.

Tebliğimizin asıl konusuna geçmeden önce I. Mahmud döneminden II. Mahmud dönemine, 1730'lardan 1830'lara dek yapılmaya çalışılan Osmanlı askeri ıslahatlarına dair genel bir değerlendirme yerinde olacaktır.

Bilindiği üzere, Kutsal İttifak'a dahil olan Avrupa devletleri karşısında uğradığı büyük askeri yenilgilerin sonucunda Karlofça (1699) ve İstanbul (1700) Antlaşmalarını imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti, XVIII. Yüzyıla büyük toprak kayıpları ile girdi. Başlangıçta toprak kayıplarını telafi edebileceğine dair bir politika geliştirmesine rağmen, özellikle Avusturya karşısında alınan yenilgilerin etkisiyle, 1718 yılına gelindiğinde, Osmanlı padişahı III. Ahmet bu politikanın mümkün olmadığını kabullendi. Böylece Batı karşısında uğranılan askeri ve siyasi başarısızlıklar; bir süre sonra Batılılaşma denilebilecek hareketlerin başlamasına yol açtı. [1]

Tarihlerimizde 1718'den 1730'a kadar süren ve "Lale Devri" olarak adlandırılan kısa bir dönem hariç, Osmanlı Batılılaşması, askeri alanı kapsayan bir çağdaşlaşma hamlesi olarak başladı. I. Mahmud'dan II. Mahmud'a, 1730'lardan 1830'lara, kadar geçen yüz yıllık süre Batı tarzı askeri ıslahatların – zaman zaman kesintilere uğrasa da- kademeli olarak geliştiği bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Ancak yine de 1730 başlarından 1792'ye kadar geçen ilk altmış yıllık dönemde askeri reformlar kanalıyla gelen Batılılaşmanın oldukça sınırlı olduğu; dolayısıyla da herhangi ciddi bir reaksiyona, büyük bir muhalif harekete yol açmadığı söylenebilir. Bu cılız ıslahat hareketleri döneminde askeri kesimin ve de ulemanın ıslahatlara karşı yaklaşımının nasıl olduğunu tespit edebilecek somut örneklerle rastlamak zordur.

Batılı anlamda geniş çaplı bir reform planının oluşturulması ve bu planın "Nizâm-ı Cedîd" gibi dikkat çekici bir başlıkla uygulamaya konulması Sultan

III. Selim zamanında olmuştur. [2] Eski tip askerden tamamen farklı bir görünüm ve karakterde "Nizam-ı Cedîd Ordusu" adı altında yeni bir ordunun kurulması, padişahın reform programının en önemli kısmını oluşturmaktadır.

Fransız İhtilalinin etkisiyle Avrupa güçler dengesinin alt üst olduğu bir döneme rastlayan III. Selim'in reform hareketi dışarıda ve içeride çok önemli zorluklarla karşılaştı. Bu olumsuzluklara padişahın kararsız ve yumuşak tutumu da eklenince daha XIX. Asrın başlarında reform durma noktasına geldi.[3]

Nizâm-ı Cedîd'i sona erdiren isyanın öncülüğünü boğaz yamakları veyeniçeriler çekiyordu. Ancak bu yeni düzeni çıkarlarına aykırı gören esas zümre merkezdeki bazı devlet adamları ile taşradaki (Özellikle Rumeli'deki) ayanlardı.

Nizam-ı Cedîd reformlarına yönelik tutumlarına bakıldığında ulema kesiminin reformların başlangıcı ve gelişme safhasında desteği görülmele birlikte, reformların çıkmaza girmeye başladığı dönemde önemli ölçüde desteklerini çektikleri anlaşılmaktadır. Padişah III. Selim, askeri reformları için, ilmiye sınıfı içerisinde dar bir zümre olan üst düzey resmi bürokratik ulemanın desteğinin ötesine geçememiş bu kesimin dışında kalan diğer dinadamlarının daha çok iktisadi faktörlerden kaynaklanan muhalefetlerinin önüne geçememiştir.[4]

1.Taşra Ulemasından Bir Zât: Gazzizâde Abdüllatif Efendi (17761832)

Şeyh Abdüllatif Efendi, 1776 /1777 yılında (Hicri 1190 senesinde) Bursa'da dünyaya gelmiştir. Aslen Filistin – Gazze'den olan büyük dedesi Gazzi Ahmet Efendi'den dolayı "Gazzizade" lakabıyla anılmıştır. İlköğrenimini dedesinden alan Abdüllatif Efendi; daha çocukluğundan itibaren dergâhın başına geçmek için gerekli olan dini ilimleri ve tarikat kurallarını öğrenmeye başladı. Bu amaçla Bursa'daki ileri gelen birçok din adamı ve tarikat büyüklerinden dersler aldı. Dini ve edebi bilgilerini geliştirmek için Arapça ve Farsça'yı da öğrendi.[5]

Gazzizade Abdüllatif Efendi henüz 11-12 yaşlarında bulunduğu bir dönemde Halveti Tarikatının Mısriyye koluna bağlı olan Bursa'daki Gazzi Dergahının başına geçmiş ve 1832 tarihinde vefat edene kadar bu dergahın başında kalmıştır.[6]

Tek bir tarikatın dar kalıpları içerisinde kalmak yerine; birçok dinî,tasavvufî düşünceye kapılarını açık tutarak zamanının "Reisü'l- meşâyih"i, yani ileri gelen din büyükleri arasında yer aldı. Meşâyih-i Osmanîyeden önde gelen zâtların hayat hikâyelerini yazan Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin eserinde yer verdiği sekiz kişiden biri de Şeyh Abdüllatif Efendidir.[7]

Şeyh Abdüllatif Efendi, birçok dergâh şeyhinden farklı olarak okumaya ve özellikle de yazmaya tutkun bir kişi olarak dikkat çekmektedir. Onu diğerlerinden ayıran en önemli özellik de budur. Osmanlıda en çok yazılı eser bırakan din adamlarının başında yer almaktadır. Kesin olarak ona ait olduğu bilinen altmış civarında irili ufaklı kitap, risâle türünden eserleri vardır.[8] Bu eserlerin büyük bir bölümü Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesinde (B.E.E.K.), Orhan Kitaplığında muhtelif numaralarda kayıtlı bulunmaktadır.

Yazdığı kitapların yanı sıra, yaşamı boyunca özenle topladığı, satın aldığı kitaplarla, dergâhında büyükçe bir kütüphane kurmuştur. Yedi yüz civarında eserden oluşan bu özel kitaplık, Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa valiliği döneminde (1879-1882) Gazzi Dergâhından alınarak, Orhan Camisi'ne nakledilmiş ve daha sonraları da Bursa Eski Eserler Kütüphanesine getirilmiştir.

2.Gazzizâde Abdülatif Efendi'nin Askeri Islahatlar ve Yeniçeri Ocağı Hakkındaki Görüşleri (1826 Öncesi Dönem)

XIX. Asır başlarında Bursa'da yaşamış bir din adamı olan AbdülatifEfendi'nin genel olarak ıslahatlar ve özel olarak da Yeniçeriler hakkındaki görüş ve düşüncelerini bizzat kendisi tarafından kaleme alınan "*Vekayi'-i Baba Paşa fi't-tarih*" adlı eserden öğrenmek mümkündür. Eserde halk arasında "*Baba Paşa*" olarak bilinen Pehlivan İbrahim Paşa'nın başından geçen önemli olaylar anlatılmaktadır.

Son sayfasında belirtildiği üzere 23 Cemaziye'l-evvel 1235 (8 Mart 1820) tarihinde, Bursa'da tamamlanan müellif nüshası yazma eser, Bursa'da Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesinde, Orhan Kitaplığı bölümünde 1043 numarada kayıtlıdır.[\[9\]](#)

I.Abdülhamid Döneminin sonlarından II. Mahmud Dönemine kadar gelen otuz yıllık bir zaman aralığındaki (1787- 1817) Osmanlı tarihi olaylarını ele alan bu eserde "*Nizâm-ı Kâdimden Nizâm-ı Cedîd'e*" geçiş süreci ve bu süreçte yaşanan tepki hareketleri konusuna da değinilmektedir.

Aslında söz konusu bu padişahların -özellikle de II. Mahmud'un- üst düzey ulema kesimini kazanmak için gösterdikleri çaba, onlara verdikleri destek sadece müellifin değil, diğer birçok üst düzey ulemanın bazı alanlarda yenilikçi tutum takınmalarını sağlamıştır.

Abdülatif Efendi, askeri alandaki yenilik hareketlerini destekleyen ve buna karşı çıkanları eleştiren bir kişidir. III.Selim (1789-1807) ve II.Mahmud'un (1808-1839) askeri reform teşebbüslerini desteklemiş; bunlara karşı olan yeniçerileri de açıkça eleştirmekten çekinmemiştir. Sadece onları değil; aynı zamanda bu yenilikçi padişahları eleştiren hocaları da "*ahmak sofular*" olarak nitelendirmiş ve böylece tutucu ulema kesimini de eleştirmiştir.

Yazarın kendisi de din adamı olduğu halde ulema kesiminin bir bölümünün yeniliklere karşı olduğu gerçeğini itiraf etmiştir. Bunları eserin çeşitli yerlerinde doğrudan ya da dolaylı biçimde eleştirmiştir. Ona göre ulemanın yapması gereken padişaha yardım etmek ve halkın padişaha olan bağlılığını arttırmaktır. Bu husus Vekayi-i Baba Paşa'da şöyle belirtilmiştir:

"...ulemâya lâıyk olan ibâdullaha va'z ve nasihat idüp, gazânın sevâbını bildirup, pâdişâha yardım eylemenin fâidesini halka anlatmaktır. Bu zamanda ahmak sofular kürsülere çıkup, halkı gazâyâ kandırma yerine pâdişâhlar ve vezîrlerin zemmine başlayup, bir sovukluk getirüp, herkesin eli, ayağı soğuyup,gazâyâ i'âne idecek ise, pişman iderler. O ahmak sofular kürsüye çıkup, pâdişâha ve vezîre "zâlimdir" dirler..." (Varak 30-b ; 31-a).

Bursa'da büyük bir tekkenin başında bulunan Abdülatif Efendi, dönemin birçok üst düzey devlet adamı ile ilişkiler geliştirmiş, onların üzerinde etki bırakmış ve bunun sonucunda devlet katında yaşanan gelişmeleri yakından ve en yetkili ağızlardan takip etme ayrıcalığını elde etmiştir. Müellif, ayrıca sıra İstanbul'a gitmekte, üst düzey ilmiye mensuplarınca ağırlandı ve başkentteki bazı önemli olayların görgü şahidi olarak bu olayları eserinde anlatmaktadır.

Örneğin, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, kethüdasının aracılığıyla müellifin duasını almak için hediyeler yollamaktadır (Bkz. varak. 115); Sened-i İttifak toplantısına katılan eski defterdar Mehmet Bey tarafından davet edilmekte ve bu olay hakkında konuşmaktadırlar. (Varak. 114); Kaptanı derya Elhacc Mehmed Paşa gibi bir çok devlet adamı Bursa'da müellifin dergâhına misafir olmaktadır (Varak. 119).

Bütün bu örneklerin anlaşılmasıdır ki; dönemin etkili bir şahsiyeti ve canlı bir şahidi olan Abdülatif Efendi'nin yazdıklarını dikkatle okumak gerekmektedir.

Vekayi-i Baba Paşa'da Padişah III. Selim'in Nizam-ı Cedîd ordusunu nasıl kurmaya başladığı ve bu esnada ne tür bir tepki ile karşılaştığına dair özgün bir bölüm (Varak 36-39) yer almaktadır. Buna göre padişahı yeni bir ordu kurmaya yönelten asıl neden savaşlarda elde edilen yenilgiler ve uğranılan toprak kayıplarıdır. Padişaha atfedilen soru şöyledir: *"...Niçün bir eyüce kîl olub, bu Rusya keferesine haddini bildirmediñiz? Bu elem benim canıma kâr eyledi."*

Bunun üzerine dönemin sadrazamı Koca Yusuf Paşa, ordunun içinde bulunduğu kötü durumu bütün gerçekliğiyle padişaha anlatmış ve peşinden çözüm önerisini şu şekilde sunmuştur:

"...Kâfirin askeri müretteb ve gayet de çok olduğundan mukâbele güç oldu. Hâsıl-ı kelâm bizim askerimiz bu işe yaramaz olmuş. Bize bir takım asker lâzımdır ki, emrimize râm, hükmümüze fermân-ber olup, pâdişâh ulûfesi yiyüb, gece vegündüz tûfengi elinde, bıçağı belinde olup, dur dediğimiz vakit dura, git dediğimiz vakit gide. İktizâsına göre bir yerde beş sene bekliye ve cenk ma'rîfetinden gayri bir işi olmıya. Eger bizim devletimizde ta'limli ve rabitâlu ve müretteb, kâfire mukâbil olacak kadar asker tedârik olursa, hîn-i hacetde düşmana cevab virüb, yedi kralı feth eyleriz. Böyle olmaz ise hal müşkil olur..."

Dönemin sadrazamına atfedilen askeri ıslahatın mecburi olduğuna dair bu sözleri aktaran Abdülatif Efendi, peşinden *"...Vâkı'â iyü söyledi. İşte budur. Zira eski tertîblerin devri tamam olup, bozuldu. Bir yeni tertîbe muhtaç oldu..."*

diyerek bu fikre katıldığını açıkça belirtmiştir. Yeni bir düzenli, modern birliğe ihtiyaç olduğunu bizzat bir din adamının açık bir ifade ile belirtmesi son derece önemlidir.

Şeyh Abdülatif Efendi, Yeniçeri ocağının tarihte oynadığı olumlu rolleri de hatırlatmakta ve ocağın tekrar düzelebileceğine dair cılız da olsa umutlarını şöyle ifade etmektedir:

“ ...Vâkı’â azizim, gerçi yeniçeride yarar yigitler vardır. Lâkin çoğunda ortalar bu ameldedir. Kötüsü galip olmuş, iyileri sinmiş. Sonra iyüler nasîhat eyleseler; kabul etmezler. Vâkı’â zatında ve kurulmasında ehl-i ırz ve rabîtâlu ve itâ’atlu güzel ocaktır. Lâkin ne fâide mürûr-i zamanla içlerine şeytan karışıp, fesâda virmişler. Bu hale hâlis itâ’atlu olan ocaklular şaşmışlar. Ama yine her halde içlerinde söz anlar, dîn ve devleti bilir canlar vardır. Rabbim iyüleri eksik eylemeye! Amin....” (Bkz. Varak 80).

Padişahın Nizam-ı Cedîd Ordusunu kurma isteği açıkça “...hayırlı niyet...” olarak nitelendirilmiş ve modern birliklerin kurulmasından sonra inşa edilen kışlalarda yapılan askeri eğitimler için “... güzel talimler oldu...” denilerek destek verilmiştir. (Bkz. Varak 65-a).

Hiçbir düzen, intizam kabul etmeyen eski tip askeri birliklere eleştiriler getiren Abdülatif Efendi, memleketin düzenini, asayişini yerle bir eden ayanlara da karşı bir duruş sergilemektedir. Ona göre devletin merkezi otoritesine hâle getiren her türlü yerel otoritelerle mücadele edilmelidir. III.Selim Devrinde devletin özellikle Rumeli’deki ayanlar karşısında gösterdiği acziyete dikkat çekilmekte ve bu konuda devlet şöyle eleştirilmektedir:

“...İbtidâ azizim, devlet-i âliyyenin yine aczi var “Hırsızın yaşaması subaşının ihmâlindedir”. Devlet-i âliyye eger ihmâl eylemeyup, dikkatli tutsa beş Rumili kadar yeri bir ayda temiz ider. Ama ihmâl ider...” .

Nitekim bir Rumeli ayanı olan Alemdar Mustafa’nın İstanbul’a gelerek, Osmanlı hanedanının yüzlerce yıllık mekânı olan sarayın üzerine acele ile tedbirsizce ve “terbiyesizce” hücum etmesi, Sultan Selim gibi bir padişahın katline sebebiyet vermesi gibi olaylara değinen Şeyh Abdülatif Efendi, yaşananları hoş karşılamadığını belirtmiştir (Varak 113 b).

Alemdar’ın adamlarının İstanbul gibi bir yerde meydana getirdikleri “ayşü işret, fîsk u fücur” lara dikkat çekilmiş. Bu konuda İstanbul’daki tanıdığı din adamlarından birinin (Vehbi Efendi) rahatsızlığını belirten ifadeleri kaynak olarak gösterilmiştir. Bütün bunları dile getiren yazar, eserine “Edeb”in gerekliliğini anlatan bir bölüm eklemiştir (Varak 117 v.d.).

Bir din adamı olarak ayanlara karşı mesafeli duruşunu korumaya özen gösteren yazar, onların padişahın mutlak otoritesine her ne suretle olursa olsun ortak olmalarına kesin bir biçimde karşı çıkmıştır. Bu çerçeveden hareketle ayanlardan bazılarının İstanbul’a gelerek, 1808 yılında padişahla bir misak imzalamalarını hoş karşılamamıştır (Varak 114).

III. Selim’in aksine ayanlarla amansız bir mücadeleye girişen ve merkezi otoriteyi yeniden tesis eden II. Mahmud, özellikle bu otoriter tavrı sebebiyle bir din adamı olan Abdülatif Efendi’den büyük övgüler almaktadır. II. Mahmud devrinde özellikle Vehabi hareketinin elebaşlarının yakalanarak hacc yolunun yeniden açılmasının Anadolu’daki ulemanın üzerinde nasıl olumlu bir etki bıraktığını görmek mümkündür.

3.Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Kuruluşu Sırasında Abdülatif Efendi Tarafından Hazırlanan Bir Eser:

Mezâyâ-yı Ta'lîm ve Ta'allüm-i Fenn-i Harbe Dâir Risâle

1.Mahmud'un Yeniçeri Ocağını kaldırması (1826) ve hemen sonrasında "*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*" adında yeni bir ordu kurma girişimi ile ulemanın bu süreçteki rolü konusunda bugüne dek birçok araştırma yapılmıştır.Konu ile ilgili yapılmış olan akademik araştırmalarda varılan genel kanı,ulemanın büyük bir çoğunlukla II. Mahmud'un askeri reformlarına destek verdiği şeklindedir.[\[10\]](#)

Söz konusu araştırmalarda ilmiye sınıfının desteğini gösteren örnekler olarak büyük ölçüde Esad Efendi, Yasincizade Abdülvehhab Efendi...gibi İstanbul'daki üst düzey din adamlarının tutum, davranışları ve eserleri gösterilmiştir. Bunun ötesine geçerek, İstanbul dışındaki diğer yerlerin, yani taşranın ulema kesiminin askeri yenilikler hakkında gerçekte ne düşündüğü ile ilgili somut veriler yeterince ortaya konulamamıştır. Buna gerekçe olarak herhalde taşra ulemasının konu ile ilgili görüşlerini ihtiva eden eserlerin olmayışı ya da varsa da ortaya çıkarılamamış olması gösterilebilir.[\[11\]](#)

Bu bölümde tanıtacağımız kaynak ise, taşra ulemasının II. Mahmud'un askeri ıslahatına bakışı konusuna ışık tutacak ve şu ana dek hiçbir araştırmada adı geçmemiş olan bir eserdir. Eserin yazarı, yukarıdaki bölümlerde tanıtmaya çalıştığımız ve diğer eserlerinden yola çıkarak görüşlerine yer verdiğimiz Bursalı din adamı Gazzizâde Şeyh Abdülatif Efendi'dir.

"*Mezâyâ-yı Ta'lîm ve Ta'allüm-i Fenn-i Harbe Dâir Risâle*" başlığını taşıyan küçük boyutlu bir yazma, bir risale biçimindeki eser, isminden de anlaşılacağı üzere savaş tekniğini öğrenme ve öğretmenin faydalarını ele almaktadır.İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde 1066 numarada kayıtlı olup,talik hattı ile kaleme alınmıştır. Toplam 69 varaktan oluşmaktadır. Eserin asıl konusu, Yeniçeriliğin kaldırılması ve yerine yeni bir ordunun kurulmasından hareketle bu yeni ordunun kuruluşunun İslam dinine uygun olduğudur. Tam yazılış tarihi belirtilmese de, yeniçeriliğin kaldırılması ve Asâkir-i Mansûre'nin inşası sürecinde Bursa'da yazıldığı ve oradan da İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır.

Padişah II. Mahmud, yeniçeriliğin kaldırılması ve peşi sıra gerçekleştirmeye başladığı askeri reformları halka en iyi anlatabilmenin vasıtası olarak din adamlarından faydalandı[\[12\]](#). Bu bağlamda Asakir-i Mansure'nin kurulmasının hemen başlarında İstanbul'dan Bursa'ya, Abdülatif Efendi'ye gelen yazıda yeni kurulan bu ordu için dua etmesi, vaazlarında padişahı ve yeni ordusunu desteklemesi istenmiştir.

Ayrıca kendisine yeni ordunun modern usullerle eğitimini desteklemek,harp taliminin İslam dinindeki yeri ve önemini ortaya koymak için bir risale hazırlaması görevi verilmiştir. Bildirimizin dayandığı esas kaynaklardan biri olan "*Mezâyâ-yı Ta'lîm ve Ta'allüm-i Fenn-i Harbe Dâir Risâle*" başlıklı eser, bu şekilde ortaya çıkmıştır. Yazar, Bursa alimlerinin Osmanlı'nın kuruluşu ve gelişmesi sürecinde devlete verdiği manevi desteği

vurgulayarak, padişahın kendisine böyle bir vazife vermesi karşısında duyduğu sevinci dile getirmektedir.

Kurulmakta olan yeni ordu, isminden başlayarak ve diğer birçok özelliğine varana dek İslamî bir görüntü sergilemekle, dine aykırı bir oluşum olmadığını vurgulamak istiyordu. Bu İslamî görüntüyü pekiştirecek ve ulemanın hoşuna gidecek en önemli şeylerden biri de her bölükte bir imamın görevlendirilmesi idi.

Abdüllatif Efendi'nin incelememizin konusu olan bu eseri, orduda görev yapan imamlar için bir tür ders/vaaz kitabı olarak düşünülmüş olmalıdır. Nitekim dönemin Şeyhülislamı Yasincizâde Abdülvehhab Efendi'nin hazırladığı "*Hulasâtü'l- Bürhân fi-İtaât-ı Sultan*" başlıklı eserden anlaşılacağı üzere bu amaçla ve bu türden hazırlanan başka risalelerin de olduğu bilinmektedir.[\[13\]](#)

Eser ilkin "*Anâsır-ı erbaâ*" nın İslam Felsefesindeki yeri üzerine dini-felsefi bir bahis ile başlamaktadır. Aslında bu konu kökeni ilk çağ Yunan Felsefesine kadar giden, Müslüman âlimlerin buradan devralıp İslamî bir kılıf içerisine soktukları ve geliştirdikleri bir nazariyedir[\[14\]](#). XIX. Yüzyıl başlarında yaşadığı halde Abdüllatif Efendi bu İlkçağ Yunan ve Ortaçağ İslam Felsefesinin konusu olan Anasır- Erbaa'nın klasik sınırlarının dışına çıkamamıştır.

Buna göre Allah, insanı toprak, su, ateş ve rüzgar olmak üzere dört unsurdan yaratmıştır. Yaratılanlar içerisinde insanın üstün konumuna vurgu yapan yazar, burada bir ayırım yapma lüzumunu görerek, kafirlerin her ne kadar cismani olarak bu unsurları taşısalar da ruhâni unsurlardan mahrum olduklarını belirtmiştir. Böylece onların üzerine Müslümanların gaza yapması gerekliliğini ortaya koymuş olmaktadır.

Genelden özele doğru sıralayacak olursak kainat, insanlık, İslam Dini ve devlet ile toplum hayatında dördün (erbaâ) yeri ve önemine dikkat çeken müellif, bu konuda muhtelif misaller getirmek suretiyle teorisini temellendirmeye çalışmaktadır.

Örneğin; insanoğlunun dünyevi ve uhrevi hayatının idaresi için Allah tarafından görevlendirilen büyük melekler dördtür: Cebrail, Mikail, Azrail ve İsrail. Semâvi kitaplar da dördtür: Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim.

Mü'mine vücut ve din bakımından lazım olan ilimlerin de dört olduğunu belirten müellif bunları şöyle sıralıyor: Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Tıp. Burada üç dini ilmin yanına pozitif bir bilim olarak tıbbi eklemekle dikkat çekiyor.

Besmele-i şerifin dört kelimededen; Muhammed isminin dört harften oluşmasının hikmetine dikkat çeken müellif, dördün hikmetine başka misaller vermeye devam ediyor. Namazın ve Hacc farızasının erkan-ı erbaâdan oluşması; müminin iman derecesinin dört aşamadan oluşması (kavli, ilmi, ayni ve hakk el yakin); dört çeşit mümin sınıfı (Şeriat ehli, tarikat erbabı, hakikat ashâbı ve arifanı marifet); İslam dinin Kuran, Hadis, İcma ve kıyastan oluşan dört kaynağının olması; haram aylarının dört tane olması ve hatta mevsim sayısının dört olmasıgibi hususlar müellifin verdiği diğer misallerdir.

Risalenin yaklaşık üçte birini oluşturan (ilk 24 varak) giriş mahiyetindeki bu dinî-tasavvufî konudan sonra esas konu olan “*Fenn-i Harp, Ta’lim ve Ta’allüm-i Harp*” konusuna yani savaş sanatının çağın gereği ve gereçleri ile yapılmasının önemine geçilmektedir.

Ancak her şeyden önce, en önemli mevzu olarak devletin başı, ya da eserde kullanılan deyimle söyleyecek olursak “*Cihânın ruhu*” olan padişaha özel bir bölüm açılmaktadır. Sultanın nizâm-ı âlem için ne kadar önemli olduğu, ayet ve hadislerden de yararlanılarak açıklanmaktadır. Yazar “*Hâlîfe-i İslâma itaâtın Resulullahı itaât olduğunu*” bunun da Allaha itaate giden yol olduğunu belirtir (Varak 25-26)

Padişaha bağlılıktan ayrılmayanlara Allah ü Teâlânın ahirete lütuf ihsan edeceğini, cennete dahil edeceğini vurgulayan yazar, sık sık ulu’l- emre, yani halife-padişaha, itaat edilmesini hatırlatmaktadır. Halkın padişaha bağlılığı başlıca şu cihetlerle olabilir: Fermanlara uymak, Emirlerle yasaklanan şeylerden kaçınmak, vergi ödemek (rüsûma inkıyad).

Abdüllatif Efendi’nin devlet ve toplum (yöneten ve yönetilen) felsefesi daha önceki klasik İslam ve Osmanlı felsefesinin savunucularına paralel bir özellik göstermektedir. Devletin aslî unsurları olarak belirtilen dört unsur şöyle sıralanmaktadır: Erbâb-ı Seyf, Kalem ehli, Tüccar ve Zürra (çiftçi ve rençber) Kesimi... Bu unsurlar temelde padişahın mülkü olan devleti vücuda getiren başlıca unsurlardır.

Yazar, bu unsurları, bir başka deyişle sınıfları tek tek tanıttıktan sonra, bunların birbirleriyle olması gereken ittifaklarını şöyle açıklar. Herkes ve her kesim önce padişaha, sonra birbirlerine karşı sorumludur. Bu konudaki görüşü içerisinde çağdaş, yeni sayılabilecek husus olarak şunu söyleyebiliriz ki; sınıfların birbirlerine olan ihtiyaçlarını mantık ve ortak çıkar temeline oturtmaya çalışmasıdır. Yazar, bunu şöyle özetlemektedir: “*Hulâsa iş bu mârr ü’z-zikr eşhâsın birbirine i’ânelerinin menâfii hem kendi nefislerine ve hem âmmeyerâci’dir*”. (Varak 61).

Erbâb-ı kalem ta’bîr olunan zevâtı tanıtmakla başlamasında kendisinin de bir din adamı olarak bu sınıf içerisinde yer alması neden olmuş olabilir. Kalem ehlerinden kastedilenler ulemâ, hükkâm (kadılar), küttâb (sivil bürokrat) ve “*tullâb*”, yani medresede öğrenim gören talebe kesimidir (Varak 30).

Din adamları (ulema) içerisinde Erbâb-ı tarikata özel bir parantez açılmıştır. Bilindiği üzere Şeyh Abdüllatif Efendi, bir tarikat ehlidir. Bursa’da bir asırdan fazla faaliyet gösteren Gazzi Dergahı’nın başında bulunan bir post-nişin olarak Halveti-Mısri tarikatının geleneğini sürdürmektedir. Tarikatın Hz. Muhammedin izinde giden merhaleler, yol ve yöntemler olduğu belirtilerek; şariat-tarikat-hakikat-marifet arasındaki bağlantıya dikkat çekilmektedir. Yazar, burada özet olarak aktardığı bu dini/tasavvufî bilgilerin daha ayrıntısına bakmak isteyenlerin kendi yazdığı diğer bazı eserlere bakmalarını tavsiye etmektedir. (Varak 35).

Yazarın İstanbul’a, devletin merkezine gönderdiği bu eserde özellikle tarikat ehlinin önemi ve gerekliliğinden bahsetmesindeki özel mesajın padişahı ve devlet adamlarını etkilemek

suretiyle onların nazarında kendisi gibi tarikat ehlinin konumunu sağlamlaştırmak olduğu ileri sürülebilir. Eserde bir iki yerde verdiği bu türden daha özel bir mesaj ise, Bursa ulemasının devletin bekası için verdiği manevi desteğin hayati önem taşıdığı mesajıdır.

Eserde yer verilen bir diğer önemli sınıf da başında sadrazamın bulunduğu “*erbâb-ı seyf*” kesimidir. Seyfiyye ya da günümüzün deyimiyle askeri sınıfın içerisinde vüzerâ, ümerrâ, vükelâ, ve asâkir bulunmaktadır. Konu ile ilgili birçok hadis-i şerif yoluyla askeri kesimin kritik önemi izah edilmeye çalışılmıştır. Verilen bazı misaller şu şekilde özetlenebilir: “*Bir saat gazâ eylemek yetmiş nâfile hacdan efdâldır. seyfler cennetin miftâhlarıdır. Guzzât-ı muvahhidîn dal kılıç olup gazâyâ mübâşeret eylediklerinde cennet kapıları açılır*” (Varak 37).

Bu konuda dikkat çekici, şaşırtıcı bir başka husus, müellifin özellikle denizlerdeki gazanın karada yapılan gazalardan on kat daha sevabı olduğunu belirtmesidir (Varak 39). Bu iddiasını destekleyici mahiyette bir hadise de yer verilmiştir. Mora ve Ege’deki diğer adalarda Rum isyancı gemileri ile bir bakıma “*Rum korsanları*” diyebileceğimiz izbandidlerle Osmanlı Devletinin denizlerde çarpıştığı ve eserin de bu dönemde yazıldığı dikkate alınırsa, yazarın neden bu konu üzerinde hassasiyetle durduğu daha iyi anlaşılacaktır. Sadece savaş zamanında değil; diğer zamanlarda da çocuklarımıza yüzmeyi öğretmenin gerekli olduğunu belirten yazar, bunu da peygamberin sözlerine dayandırmıştır: “*Zirâ suda yüzmek hem sünnet-i şerîfdir ve hem gazâ-yı bahrın levâzımâtındandır*”. (Varak 46).

Devlet mekanizmasının asıl unsuru olan İlimiyye ve Seyfiyye gibi iki yönetici sınıftan sonra, hem devlet hem de toplum hayatında özellikle iktisadi alanda önemli rol oynayan diğer iki sınıf tanıtılmaktadır. Bunlardan ilki erbâb-ı ticarettir ki, dört tane alt gruba şöyle ayrılmıştır: “*Amâlân-ı ma’âdin, erbâb-ı sanayi’ ve ma’arif ve nesâicât ve erbâb-ı bey’ ve şirâ-i sarf*”. (Bkz. Varak 31). Madenciler, Loncalarda örgütlenmiş zanaatçi kesim ve alım-satım işlemlerini gerçekleştiren tüccar kesiminin hepsi erbâb-ı ticaret olarak adlandırılmıştır.

İdari ve sosyal sınıfların sıralandığı bölümde en son erbâb-ı ziraat, yani toprakla uğraşan üretici-çiftçi kesimden bahsedilmiştir. Temel ekonomik faaliyeti tarıma dayanan Osmanlı Devletinde en kalabalık kesim olarak çiftçiler önemli bir yer tutmaktadır. Bunun bilincinde olan yazar, ziraatle uğraşmanın ne kadar asli bir vazife olduğunu “*Şeref-i erbâb-ı Zürrâ*” başlıklı bir bölüm altında hadislerle süsleyerek anlatmıştır (Bkz. Varak 32).

Mezâyâ-yı Ta’lîm ve Ta’allüm-i Fenn-i Harb’in asıl yazılış amacı yeniçeriliğin kaldırılmasını müteakkip modern bir surette tertip edilen yeni ordunun çağın gerektirdiği şekilde eğitilmesinde hiçbir dini sakınca olmadığını ortaya koymak şeklinde özetlenebilir. Bu eserde savunulan ana fikir olarak, harp sanatında yeni yöntemlerin ışığında talim ve terbiye görmekte İslami bir sakınca olmadığı, tam aksine bu alanda yenilikler takip etmenin peygamberin sünnetinin bir gereği olduğu savunulmaktadır.

İsim vermeden “*Kerde-i bâğiyân, mülhidân-ı bî-dîn*” gibi ifadelerle yeniçerilere ağır eleştiriler getirilmiştir. Uzun zamandan beri din ve devletin varlığına kasteden bu bozuk

ocağı ortadan kaldıran padişah ise uzun uzadıya övülmüştür. Muhalifler, isyancılar ve kafirlerle çarpışan padişahın başarılı olması, devletin yaşaması için yeni bir askeri birliğe şiddetle ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, devletin ve memleketin bekâsı için tertip edilmiştir.

Padişahın kurmuş olduğu “*Asâkir-i Mansûre*” adındaki bu yeni tertip orduya memleketin bir çok yerinin yanı sıra Bursa’dan da nefer katılımının olmasına dikkat çeken yazar, Bursalı bir âlim olarak bundan sevinç duyduğunu belirtmekten kaçınmamıştır. Zaten padişah da taşra ulemasının desteği sayesinde özellikle Anadolu’dan yeni orduya katılımın olmasını hedefli emiştir.

Yeni ordunun başarılı olmasının öncelikle modern savaş tekniklerinin iyi öğrenilmesine ve öğretilmesine bağlı olduğu gerçeğinden yola çıkan Abdülatif Efendi, askeri eğitim içerisinde bulunan talebe-neferin öğrenim sürecini bir tür ibadet olarak değerlendirmiştir. Nasıl ki, gaza farz bir ibadet hükmündedir. O zaman gaza öncesinde harp ilmini talim etmek, bu yolda tahsil görmek de farz bir ibadet hükmündedir. Bu görüş eserde şu cümle ile ifade edilmiştir:

“ ... *ta’allüm-i ilm tarîkinde olan talebe-i ilm-i şerîfe indellah rütbe-i ulyâ ihsân olup tahsîl-i ilm ibâdetden ma’dûd olduğu gibi ta’lîm-i ilm-i harb ve hıdâ’-ı gazâ dahi ibadetden ma’dûd olduğu zevil- ukul indinde bî-reyb u riyâdır...*” (Varak 40).

Bir din adamı olarak Abdülatif Efendi, harp eğitiminde ve harpte sıkışık saflar oluşturmayı, camide namaz esnasında imamın arkasında sıkı saflar oluşturmaya benzetmektedir. İlkinde saf halinde dizilmenin etkisiyle askerin cesareti artarken; ikincisinde, yani namazda sıkı bir saf oluşturulması ile şeytana geçit verilmemiş olur. Harp talimleri yaparken düzgün bir şekilde sıraya girmek, bir disiplin içerisinde metin bir duvar gibi saf halinde dizilmekte büyük bir fayda vardır. Belli bir intizam içerisinde ve komutlar çerçevesinde bir sıra halinde aynı hareketleri yapmak düzenli ordu olmanın önemli bir gereğidir.

İslam tarihçilerinden nakledilen bilgiye göre peygamberin de bizzat katıldığı savaşlarda sıkı saflara dayalı bir savaş düzeni oluşturduğu belirtilmektedir (Varak 42). Hatta “*uygun adım marş*” biçiminde yürümeyenlerin, düzgün hizaya geçmeyip saffı bozanların cezalandırılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

“*Sükût-i İnde’l-harb ve Ta’lîm*” başlığı altında verilen bölümde ise, askeri eğitimde, tatbikatlarda ve de özellikle savaşlarda her kafadan bir ses çıkmaması, sessiz bir biçimde üstlerden gelen emirlerin duyulması ve derhal uyulması konusuna değinilmiştir. Komutanlardan gelecek emirlerin anlaşılması için sessizlik şarttır. Hemen hemen benzer bütün konularda yapıldığı gibi burada da peygamber’den örnekler verilmiştir. Onun sâkin ve vakûr bir tavırla savaştığı; ashâbından da bu tavır üzerinde olmalarını istediği vurgulanmıştır.

Verdiği bilgilere bakılırsa, Bursalı Şeyh Abdülatif Efendi’nin Asâkir-i Mansûrenin askeri tertibatı üzerine hayli bilgi sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü kullandığı, açıklamaya

çalıştığı “*Tertib, Saff, Kol, Ser-asker, Nefer...*” gibi terimler, bu yeni ordunun ilk kuruluş yıllarındaki düzeni ile ilgili terimlerdir ve 1828 yılına kadar kullanılmıştır. [15]

Eserde 43 ve 44. varakta “*Tertibât-ı asâkir-i mansûreden olan ukûd-i aşerât ve mie ve ülûf*” başlığı altında bu yeni ordunun “*Onlu sistem*” üzerine kurulu olan yapısını açıklamaktadır. Dolayısıyla bu eserin önemli bir işlevi de henüz daha yeni kurulmuş olan ordunun tanıtılmasını sağlamaktır. Ordunun neden on vekatları üzerine bina edildiğini bir din adamına has üslubu ile, yani Kurandan ve hadisten seçilen örneklerle açıklamaktadır.

Rüesâ-yı asker, yani ser-askerin yeri ve önemini belirten yazar, ordu komutanının elindeyalın kılıç ile durmasının ne anlam taşıdığını açıklamıştır. “*İtâ’at ül Rüesâ*” başlığı altında ise askeriyedeki emir-komuta zincirinin, üstlere itaat etmenin zorunluluğundan bahsedilmiştir. (Varak 54). Serasker imam makamında sayılır. Nasıl Müslüman ibadette imama tabi oluyorsa, asker de talimde, gazada seraskere mutlak tabi olmalıdır.

Orduda sık sık ictima ve yoklama yapılmasının daima harbe hazır bir ordu için şart olduğunu vurguladıktan sonra askerin en dikkat çekici olan özelliklerinden olan tek tip üniformanın lüzumu üzerinde şu sözlerle durulmuştur:

“*Mücâhidân-ı mansûrenin cümlesinin elbiseleri yek-renk ve resm-i vâhid üzere olduğu yek-vücut olduklarına ve uhûvvet-i kâmileye vesile olduğundan ma’ada eser-i ashâb-ı resulullah dahi itbâ’ları der-kardır ki ekser bir ridâ’ ile olurlar. Ahadü-hümânın libâs-ı âherden tefrik olmaz idi. Şu kadar var ki hava-yı diyâr-ı Arabistan muktezası ridâ’ kâfidir. Lâkin hava-yı Rumda ridâ’ kifâyet eylemeyüp muhâfaza-i vücud mikdarı esvâb-ı şer’ileri nesak-ı vâhid üzere olmuştur*”. (Varak 50).

Asâkir-i Mansûre birliklerinin talimler esnasında ikişerli gruplar halinde yürümeleri Hicret olayı sırasında Müslümanların ikişerli gruplar halinde Medine’ye gitmeleri ve Medine’de her bir muhacirine bir ensarın kardeş olmasına benzetmiştir. Yeni ordunun aslında askeri bir modernleşmenin gereği olan özellik ve düzenlemelerine İslami bir dayanak bulma arayışı içerisinde olan yazar, böylece Padişah II. Mahmud’un yeni ordusunu Müslümanların nazarında dini bir meşruiyet temeline oturtmaya çalışmaktadır.

Abdüllatif Efendi’nin en kayda değer görüşlerinden birisi de çağın gerektirdiği en son teknoloji silahlarının kullanılması gerektiğini savunmasıdır. Zamanı geçmiş, etkisi azalmış olan geleneksel silahları bırakmak, top, tüfenk, piştov gibi zamanın icabı olan daha etkili silahları kullanmakla, düşmana karşı galip gelinebilir. Yazarın deyimi ile söyleyecek olursak: “*Maksûd olan a’dâya mukâbele ve galebedir*” (Varak 46).

Sadece orduda görev yapan zabıt ve neferler açısından değil; toplumun hemen her kesiminden gelen çocuklar ve gençler açısından da savaş sanatlarını, araç-gereçlerini kullanabilmeye yönelik bir eğitim şarttır. Böylece “*talimli bir ordu*” ve gerektiğinde halktan bu orduya destek vermeye hazır bir tür “*milis güç*” sayesinde devlet, karşılaştığı iç ve dış saldırıları bertaraf edebilecektir.

Eserin birçok yerinde harp taliminin yararlarını, gerekliliğini işleyen yazar, bunu terk etmenin sakıncalarını da kesin ve sert ifadelerle vurgulamıştır. Askeri eğitim işini yerine getirmeyen bir nefer, peygamberin sünnetine muhalif davranmış olur.

Halka düşen en önemli görev ise, yeni orduya her türlü desteği vermektir. Yazar bu gerekliliği şöyle ifade etmiştir: *“Her bir mü’mine haline münâsib guzzâta i’âne ve himmet ve uğur-i dîn ve devlette bezl-i makderet eylemek mâlen, beden, kalben, kâliben, kavlen ve fiilen lâzım”* dır. (Varak 48). Halkın orduya destek konusunda aksi bir tutumu ise iman noksanlığı gibi ağır bir ifade ile eleştirilmiştir. *“İ’âne-i guzzât da ve sa’y mikdarı her kim tehâvvün ide âsi olur venoksan-ı imanına delâlet eder”*.

Osmanlı tarihi boyunca askeri islahatlara karşı çıkılmasında ileri sürülen en önemli gerekçe, bu yeniliklerin birer *“gâvur taklidi”* hareketler olduğu iddiası başta gelmiştir. [\[16\]](#) Padişah II. Mahmud’un kurduğu yeni orduya yöneltilebilecek böyle bir iddiayı çürütmek için Abdülatif Efendi, eserinde *“Uyarı”* (Tenbiyye) alt başlığı ile konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Yeni ordu ve talim üsulumunun (etvâr-ı resm-i ta’lîm-i gazânın) ekseri aslı ve esasının Kuran, Hadis, ulemâ ve hülefânın içtihadına dayandığı vurgulanmıştır. Bunun bir Frenk/Hıristiyan adeti olmadığını anlatmaya çalışan yazar, bu tezini daha da ilerleterek, dikkat çekici bir görüşü şu cümle ile ortaya koymuştur:

“Belki bu resm-i usûl-i harbiyi fi’l-asl düvel-i Nasârâ meydan-ı irfân vegâziyân-ı ehl-i imandan görüp sirkat eylemişlerdir”. (Varak 52).

Yukarıda belirtilen bu görüşü çok iyi tahlil etmek gerekmektedir. XIX. Yüzyılın başlarında Müslüman bir din adamı bir yandan askeri alandaki her türlü gelişmişliğin kaynağını İslam’a dayandırıyor. İslam’ın buna karşı olmadığını savunuyor. Öte yandan Hıristiyan devletlerin bu alandaki gelişmişliğine de şöyle bir açıklama getiriyor: Bu devletler, modern harp yöntem ve teknolojisini Müslümanlardan görüp, almışlardır. O zaman ortaya şöyle bir sonuç çıkıyor: Bu teknikleri almanın hiçbir dini mahsuru yoktur.

Padişahın yeni kurulan ordusunun *“Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye”* olarak isimlendirilmesinin ilâhi bir ilhama dayandığını ileri süren Abdülatif Efendi’nin Kuran-ı Kerim’de ve hadis kitaplarında bu ismin geçtiğini belirterek askerinin manevi/moral düzeyini yükseltmeye çalışmıştır.

Makalemizi Şeyh Abdülatif Efendi’nin orduya yönelik söylev niteliğindeki, coşkun seslenişi ile sonuçlandırabiliriz:

“Ey Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye! Sizlere ne güzel müjde ve beşâret dir ki, Allah ü teâlâ Kur’an-ı kerîminde “sizi severim ve muhabbet ederim” buyurmuştur. Bir kavm-ı azîz ki, Allah ü teâlâ seve ve muhabbet eyleye! Onlar için dünyada ve ahiretde gam ve keder yoktur. Dünyaları da, ahretleri de ma’mûr olur.” (Varak 41)

SONUÇ

Osmanlı Devletinin askeri alandaki ıslahatlarla başlayan modernleşme süreci tarih araştırmalarında yoğun bir biçimde çalışılmış ve de halen çalışılmakta olan geniş bir konudur. Bu genel konu bağlamında özel olarak Osmanlı ulemasının oynadığı rolün niteliği üzerinde de günümüze dek bir çok araştırma yapıla gelmiştir.

Ancak ulemanın askeri reform hareketlerindeki yeri, konumu, bakış açısı gibi konular daha çok İstanbul'da bulunan üst düzey, resmi, ulema-bürokrat kesimi ön planda tutularak incelenmiştir. Söz konusu olan örnekler, büyük ölçüde III.Selim ve II. Mahmud'un yakınında kümelenmiş, Şeyhülislam,Kazasker gibi en üst düzey ilmiye mevkilerini tutmuş olan din adamlarıdır.

İstanbul'un dışında, Osmanlı tabiri ile taşrada bulunan ulemanın reform sürecinde nasıl bir tutum takındığına ilişkin somut örnekler şu ana dek yapılan araştırmalarda yeterince yer verildiği söylenemez. Özellikle resmi-bürokratik bir konumu bulunmayan, daha çok tasavvuf-tarikat ehli diyebileceğimiz ulemanın reformlara ilişkin tavrı büyük ölçüde belirsizliğini korumaktadır.

Bu makalemizde askeri reformların en hızlı dönemi olan XIX. Asır başlarında yaşamış bir taşra aliminin şu ana dek akademik çevrelerde pek fark edilmemiş olan yazma eserlerinden yola çıkarak ıslahatlara nasıl yaklaştığını tespit etmeye çalıştık. Bu kaynakların ve tespitlerimizin yukarıda sözünü ettiğimiz belirsizliği bir ölçüde aydınlatacağını umuyoruz.

Bursalı bir tarikat şeyhi olan Abdüllatif Efendi, çoğu dini/tasavvufi konularda olmak üzere ellinin üzerinde eser yazmıştır. Bazen bu konuların dışına çıkan yazar, tarihle ilgili önemli bir eser olan "*Vekayi'-i Baba Paşa fi't-tarih*" adlı eserinde kendisi ile aynı çağda yaşamış bir Osmanlı paşanın hayat hikayesini anlatırken, III. Selim'e, Nizam-ı Cedid'e ve bu yeni orduya tepki gösteren kesimlere ilişkin görüşlerini ele vermiştir. Giriş bölümünde bu görüş ve düşünceler özetlenerek aktarıldı.

Makalemizin asıl konusunu oluşturan ve şu ana dek hiçbir araştırmada kullanılmamış olan "*Mezâyâ-yı Ta'lim ve Ta'allüm-i Fenn-i Harb*" adlı risalede ise, Abdüllatif Efendi'nin Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'na bir din adamı olarak yüklediği anlam ve verdiği destek işlendi.

Bu ana kaynakların da gösterdiği gibi, taşrada da olsa birçok din adamı askeri ıslahatları desteklemiş, padişahın otoritesinin memlekette geçerli olmasını sekteye uğratan eski birliklere, ayanlara ve diğer güçlere karşı çıkmıştır. Burada özellikle reform tasarılarını yıllarca sabırla olgunlaştıran II.Mahmud'un din adamlarının büyük ölçüde desteğini sağladığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

Padişahın ve yeni ordusunun en önemli savunucularından olan Abdüllatif Efendi'yi özel kılan husus ise, daha yeniçerilik kaldırılmadan önce bile başıbozuk ocağı eleştirebilmesi ve gerektiğinde yenilik karşıtı din adamlarına bile karşı çıkabilmesidir. Bilindiği kadarı ile Şeyh Abdüllatif Efendi, II. Mahmud'un ıslahatları konusunda Anadolu'da risale kaleme alan tek din adamıdır.

KAYNAKÇA

- Abdüllatif, Gazzizade, *Vekayi'-i Baba Paşa fi't-tarih*, Haz. Salih Erol, TTK, Ankara, 2013.
- Mezâyâ-yı Ta'lim ve Ta'allüm-i Fenn-i Harbe Dair Risale*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, No: 1066.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay., 7. bs., İstanbul, 2004.
- Bursalı, Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 3c., İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333.
- Meşâ-yih-i Osmanîyyeden Sekiz Zatin Terâcim-i Ahvali*, İstanbul, 1318.
- Cihan, Ahmet, *Reform Çağında Osmanlı İlmîye Sınıfı*, Birey yay., İstanbul, 2004.
- Dilbaz, Murat, *Ulemanın Islahatlara Yaklaşımı Bağlamında Kevkebü'l-Mesûd fi Kevkebeti'l-Cünûd*, (Yayımlanmamış YL.Tezi), Marmara Üniv., 2008.
- Erol, Salih, *Pehlivan İbrahim Paşa Vekayinamesi (Baba Paşa Tarihi)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007.
- Gökbilgin, M. Tayyib, "Nizam-ı Cedit", *İA*, c.IX, 1964, s.309-318.
- "Ulema", *İA*, c.XIII, 1985, s.23-26.
- Heyd, Uriel, "The Ottoman Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmut II", *Scripta Hierosolymiatana*, c.IX, 1961, s.63-96.
- İpşirli, Mehmet, "Yasincizâde Abdülvehhab Efendi", *DİA*, c.1, İstanbul, 1988. Karlığa, H. Bekir, "Anâsır-ı Erbaa", *DİA*, c.3, İstanbul, 1991, s. 149-151.
- Levy, Avigdor, "The Ottoman Ulema and Military Reforms of Sultan Mahmud II", *Asian and African Studies*, v.7, 1971, p.13-39.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, 8. bs. T.T.K. Yay., Ankara, 2000.
- Mehmed, Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, Bursa, 1269.
- Mehmed, Süreyya, *Sicil-i Osmani*, 6 c., Haz. Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay. 1996.
- Mehmed, Şemseddin, *Yadigâr-i Şemsi*, Haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Bursa, Uludağ Yay., 1997.
- Özcan, Abdülkadir, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye", *DİA*, c.3, İstanbul, 1991, s.457-458.

Özkul, Osman, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulemâ*, Birharf Yay., İstanbul, 2005.

Shaw, J. Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 2.bs., 2 cilt, çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul, 1994.

Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim, çev. Hür Güldü, Kapı Yay., İstanbul, 2008.

Tekeli, Hamdi, "Gazzizade Abdüllatif Efendi", *DİA.*, c.13, İstanbul, 1996.

"*Gazzizâde Abdullatif'in Hayatı, Eserleri ve Vâkıâtı*", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2000.

Yaramış, Ahmet, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin Kurulması", *Türkler*, c.12, Ankara, 2002.

Yasincizade, Ahmed Abdülvehhab, *Hulasatü'l- Bürhan fi-İtaat-ı Sultan*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1247.

Yıldız, Gültekin, *Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma ve Sosyo-politik Etkileri*,(Yayımlanmamış Dr. Tezi), Marmara Üniv., 2008.

Yılmaz, Ziya (Haz.), *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, OSAV, İstanbul, 2000.

Şanizade Tarihi, 2 cilt, Çamlıca Basım, İstanbul, 2008.

EKLER

Mezâyâ-yı Ta'lim ve Ta'allüm-i Fenn-i Harbe Dâir Risâleden İlk İki ve Son İki Varak
DİPNOTLAR

[1] Enver Ziya Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaştırma Hareketleri" başlıklı makalesinde Garplılaştırmanın başlangıcı olarak 1718 yılını esas almaktadır. İlgili makale için bkz. *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 13 v.d.

[2] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, 8. bs. T.T.K. Yay., Ankara, 2000, s. 57

[3] Stanford J. Shaw, konu ile ilgili eserinde bu durumu "Tepkinin Zaferi" olarak adlandırmaktadır. Bkz. Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, çev. Hür Güldü, Kapı Yay., İstanbul, 2008.

[4] Osman Özkul, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulemâ*, Birharf Yay., İstanbul, 2005, s.352.

[5] Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, Bursa, 1269, varak 117 ; Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, Haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, (Bursa, Uludağ yay., 1997), s. 163-165.

[6] Hamdi Tekeli, "Gazzizade Abdülatif Efendi", DİA, İstanbul, 1996, c.13, s. 540 ; Aynı yazarın Gazzizâde Abdullatif 'in Hayatı, Eserleri ve Vâkiâtı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2000, s. 26.

[7] Mehmed Tahir, Meşâyih-i Osmanîyeden Sekiz Zatın Teracim-i Ahvali, İstanbul, 1318, s. 46-48.

[8] Bu eserlerin bir listesi için bkz. Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, (İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333), c.1, s. 102.

[9] Yukarıda yeri belirtilen müellif nüshasından başka bir nüshası bulunmayan eserin tam metin transkripsiyonu tarafımızdan yapılmıştır. Bkz. Gazzizâde Abdülatif Efendi, Vekayi-i Baba Paşa Fî't-Tarih, Haz. Salih Erol, TTK, Ankara, 2013.

[10] Ahmet Cihan, Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı, Birey yay., İstanbul, 2004, s. 83.

[11] Mısırdaki yaşayan bir din adamı İbnül Annabi'nin II.Mahmud'un askeri ıslahatını savunan ve Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilen eseri taşra ulemasının ıslahatlara bakışını gösteren ve bilinen örneklerden biridir. Bkz. Murat Dilbaz, Ulemanın ıslahatlara Yaklaşımı Bağlamında Kevkebü'l-Mesûd fi Kevkebeti'l-Cünûd, (Yayınlanmamış YL.Tezi), Marmara Üniv., 2008.

[12] Uriel Heyd, "The Ottoman Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmut II", Scripta Hierosolymiatana, c.IX, 1961, p.90; Avigdor Levy, "The Ottoman Ulema and Military Reforms of Sultan Mahmud II", Asian and African Studies, v.7, 1971, p.13.

[13] Şeyhülislam Yasincizade Ahmed Abdülvehhab, Hulasatü'l- Bürhan fi-İtaat-ı Sultan, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1247 ; Padişaha mutlak bağlılığı dini bir vecibe sayan Şeyhülislamın kısa bir biyografisi için bkz. Mehmet İpşirli, "Yasincizâde Abdülvehhab Efendi", DİA, c.1, İstanbul, 1988, s. 285-286.

[14] Bekir H. Karlığa, "Anâsır-ı Erbaa", DİA, c.3, İstanbul, 1991, s. 149; Özkul, a.g.e., s. 41 v.d.

[15] Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye", DİA, c.3, İstanbul, 1991, s. 457.

[16] Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yay., 7. bs., İstanbul, 2004, s. 169 v.d.

Dr. Salih EROL

Eğitimci ve Tarih araştırmacısı – yazar. Lisans öğrenimini Balıkesir Necatibey Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliğinde tamamladı. Anadolu Üniversitesinde Tarih bölümünde yüksek lisans ve doktora yaptı. 1998'den beri Bursa'da öğretmenlik yapmaktadır. Birisi

Türk Tarih Kurumu'ndan olmak üzere iki kitabı ve çok sayıda makalesi yayınlandı. E-Posta:
drsaliherol@gmail.com

[status draft]

[nogallery]

[geotag on]

[publicize off|twitter|facebook]

[category araştırma]

[tags TARİH, Nostalji, Arkeoloji, research, Dr., Salih EROL, Bursalı, Din Adamı, Gazzizade, Abdüllatif Efendi, Osmanlı, Asker, Reform]